

BUKANA EA BAIKETI LIKHETHONG TSA PUSO EA LIBAKA

TABLE OF CONTENT	PAGE
1.0 Selelekela	1
KHAOLO EA PELE	
1.1 Sepheo sa ho iketa	6
1.2 Boiketo	6
1.3 Litokelo tsa baiketi nakong ea ho iketa	6
1.4 Tšebeliso ea thepa ea sechaba boiketong ba likhetho	8
1.5 Nako ea ho iketa	8
KHAOLO EA 2	
2.0 Molao oa boitšoarō oa Likhetho	9
3.0 Libaka tseo ho sa iketeloeng ho tsona	9
4.0 Tsebisō ea Molao	9
5.0 Litsi tsa khethelo	9
6.0 Baemeli ba baiketi kapa ba mekha/makhotla	9
7.0 Lenane la baemeli ka setsing	10
7.1 Mesebetsi ea moemeli oa moiketi	10
7.2 Makhabane a moemeli oa mokha oa lipolotiki	11
7.3 Makhabane a moemeli oa moiketi	11
7.4 Litokelo tsa baemeli ba baiketi	11
KHAOLO EA BORARO	
8.0 Batho ba lumelletsoeng ho ba ka setsing	13
9.0 Linako tsa ho khetha	13
9.1 Tsela ea ho khetha	14
KHAOLO EA BONE	

10.0 Ho baloa sephetho	16
10.1 Methati ea ho bala sephetho	17
10.2 Kabo ea litulo tse khethehileng tsa basali	17
KHAOLO EA BOHLANO	
11.0 Phatlalatso ea sephetho	21
11.1 mokhutlisi oa sephetho	21
11.2 Mokhahlelo oa bobeli	21

1.0 Selelekela

Bukana ena e reretsoe baiketi ba ikemetseng, le ba mekha ea lipolotiki. E hlalosa boiketo ba mekha ea lipolotiki pele ho likhetho. Hape e bua ka hore na litsi li thehoa joang, bakhethi ba khethang pele ke bo mang, ba khetha joang, kae? Hape e boetse e bua ka litokelo tsa baiketi le baemeli ba bona, tsela ea ho khetha, ho baloa hoa sephetho le kabo ea litulo tse khethehileng tsa basali. Ho iketela likhetho tsa Puso ea Libaka ho tšhetsoa ke Molao oa motheo le Molao oa likhetho tsa Puso ea Libaka oa 1998.

KHAOLO EA PELE

1.1 Boiketo

Mekha eohle ea lipolotiki le baiketi ba na le tokelo ea ho iketa. Boiketo ba mekha kapa baiketi libakeng tsa liboka, bo lumelloa ka mongolo ke morena kapa motho ea ikarabellang sechabeng. Lengolo le bontša sebaka, nako, le hore na ke bo mang. Moo baiketi kapa mekha ba kōpileng sebaka se le seng, morena o fa ea fihlileng pele monyetla.

1.2 Sepheo sa ho iketa

Ho thusa mekha eohle ea lipolotiki, baiketi ba lipolotiki, baiketi ba ikemetseng le balateli ba bona ho tsebahatsa mehoo le maano ho bakhethi. Ho thusa bakhethi ho hlahloba, ho bapisa mehoo, esita le ho etsa qeto ea ho khetha.

1.3 Litokelo tsa baiketi

Tokelo ea ho iketa	Moiketi e mong le emong o na le tokelo ea ho iketela likhetho ka har'a lebatooana leo a emetseng likhetho ho lona. Ka nako ea boiketo ba mekha, mekha e ka phatlalatsa boiketo ba eona ka lingoloa tse kang libuka, libukana, lipampitšana, maselinyana le likoranta tse bontšang ka ho tlala hore ke tsa mokha ofe. Hape e ka iketa ka liboka. Komisi e Ikemetseng ea Likhetho, ka kopanelo le puisano le batsamaisi ba litereke le marena ka mekhahlelo ea 'ona, e tla khetha libaka tseo ho tsona ho ka maneoang lipampiri tseo mekha ea lipolotiki e iketang ka tsona. Mokha o mong le o mong o na le tokelo ea ho sebelisa libaka tse joalo ka ho lekana ho se khethollo ea letho.
Tšoarō e lekanang	Mekha/makhotla a lipolotiki kapa baiketi, ba lokela ho tšoarōa ka tsela e tšoanang e se nang leeme kapa khethollo, ho thusa hore mokha ka mong o lokolohe.
Bolokolohi ba puo	Motho mang kapa mang ea ileng sebokeng sa boiketo ba mokha oa lipolotiki kapa moiketi, o na le bolokohi ba ho hlahisa maikutlo. Ha ho motho ea ka tšosoang, a sitisoa kapa a qosetsoa polelo, maikutlo kapa leselinyana la ho iketa boiketong ba likhetho.

<p>Ho fuoa nako le sebaka sa ho iketa</p>	<p>Mokha o mong le o mong o na le tokelo ea ho iketa kapa ho tlaleha se-ea-le-moeeng sa sechaba kapa leselinyaneng le fe kapa le fe la sechaba</p> <p>Molao oa likhetho o tlama Komisi le ‘muso ho fa baiketi le mekha/makhotla a lipolotiki nako e lekanang ea ho phatlalatsa mehoo ea bona se-ea-le-moeeng sa sechaba le telefishineng ea Lesotho, ele boiketo ba bona</p> <p>Komisi ka tumellano le ‘muso e tla hlophisa nako ea boiketo ba mekha ea lipolotiki se-ea-le -moeeng sa Lesotho le Telefishining ea Lesotho.</p>
<p>Ho ba le kabelo litabeng tsohle tsa tsamaiso ea likhetho</p>	<p>Motho e mong le e mong eo eleng moiketi oa likhetho o lokela ho fuoa litaba tsena li kenyeletsa; khafetsa tsa tsamaiso ea likhetho tse kenyeletsang</p> <ul style="list-style-type: none"> • ho thehoa hoa litsi tsa khethelo, • bakhethi ba pele, • libaka tseo bakhethi ba pele bat lo khethela • litsi tseo lifoutu tsa bakhethi ba pele li tla kopanyetsoa ho tsona, • matsatsi ao baemeli ba baiketi/mekha/makhotla a lipolotiki ba tla thonngoa ka ona, • Litlhophiso tsohle tsa letsatsi la likhetho ho fihlela mohla letsatsi leo • Mokhoa ea ho khetha
<p>Ho fuoa sebaka sa ho iketa hohle kahar’a naha</p>	<p>Baiketi/mekha/makhotla a lipolotiki ba na le tokelo ea ko iketa hohle kahar’a naha ha feela ba fumane tumello e joalo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hore ba fumane sebaka sa ho iketa, ba tlameha ho kopa marena a libaka tse joalo ho ba fa tumello • Haele kahara toropo ba kopa tumello sepoleseng. • Sebakeng sa liphatlalatso tsa bona libakeng tse kahara toropo, ba kopa Lekhotla la toropo ho li maneha moo ba lakatsang ho etsa joalo.

Haeba moiketi kapa mokha/lekhota la lipolotiki ba bona ba sekisetsoa kapa litokelo tsa bona tsa ho iketa li hatakeloa, ba etse tlaleho ofising ea Komisi ea Likhetho e haufi ka mongolo.

Ha ho mokha oa lipolotiki o lumelletsoeng ho iketa ntle le tefo kapa ho etsa lipapatso tsa khoebo se-ea-le-moeeng sa sechaba kantle ho lenaneo la boiketo le hlophisitsoeng ke Komisi le Lekala la liphatlalatso.

Tlhokomeliso!

Litaba tsa mokha li tla sesefuo ke bophatlalatsi pele li phatlalatsoa. Bophatlalatsi bo tla netefatsa hore ha bo nke lehlakore litlalehong tsa mekha tsa boiketo le litlalehong tsa bophatlalatsi ka bo bona. Komisi e ikemetseng ea likhetho e tla mamela litaba le liphatlalatso tsa mekha ho etsa bonnete ba hore li anela hohle le hore ha li khetholle mekha

1.4 Tšebeliso ea thepa ea sechaba boiketong ba likhetho

Mekha eohle le makhotla ohle kapa baiketi ba lumelletsoe ho sebelisa thepa ea sechaba e kang se-ea-le-moea ho iketa, 'me setla se sebelisoa ntle ho tefo ka tumellano le Komisi e Ikemetseng ea Likhetho. Ha e le lipapatso tsona li lefelloa ka tefo e lekanang ke mekha.

1.5 Nako ea ho iketa

Nako ea ho iketa e qala ho tloha ha letsatsi la likhetho le phatlalalitsoe ho fihlela ha ho setse lihora tse mashome a mabeli a metso e mene pele ho khethoa.

KHAOLO EA BOBELI

2.0 molao oa Boitšoaro

Boitšoaro ba mekha nakong ea ho iketa bo laoloa ke molao oa boitšoaro oa likhetho o hlahang khaolong ea 80A, lethathamo la bone la molao oa Likhetho tsa Puso ea Libaka.

3.0 Libaka tseo ho sa iketeloeng ho tsona

- Libaka tsa bolulo le tsa tšebetso tsa sesole sa Lesotho, le sepolesa sa Lesotho.
- Liofisi tsa sechaba ('muso) mesebetsing ka linako tsa mosebetsi.
- Litsi tsa thuto ka nako eo likolo li ntseng li kena.

4.0 Tsebiso ea Likhetho

Komisi e Ikemetseng ea Likhetho e hlophisa le ho hatisa tsebiso ea likhetho e nang le lintlha tse latelang:

1. Letsatsi leo likhetho li tla tšoaroa ka lona, nako eo ho tla khethoa ka eona.
2. Sebaka (motse) oo setsi sa likhetho se tla ba hona teng.
3. Lebitso, aterese le mosebetsi oa moiketi ka mong.
4. Haeba e le oa mokha, lebitso le letšoao la mokha la molao. Haeba a ikemetse, ho ngoloa “o ikemetse” le letšoao leo a itsebisang ka lona leo a le ngolisitseng le Komisi ha a emela likhetho.

5.0 Litsi tsa khethelo

Mookameli oa Likhetho o tla mema maikutlo a bo nkheteng (baiketi) holima lethathamo la litsi tsa khethelo tse hlophisitsoeng ke Komisi. Ka tumellano le bona, o tla phatlalatsa litsi tsa khethelo. Litsi tseo li ba likolong, matlong a hiriloeng le litenteng haeba sebaka se le sieo hohang.

Baemeli ba baiketi kapa ba mekha/makhotla (Party Agent)

Moiketi kapa mokha/lekhota a ka emeloa ke motho a le mong kapa ba babeli setsing sa khethelo. Baemeli bana ba hlahisoa ka foromo ea thonyo ea baemeli ba mekha (e fumaneha ho Motlali oa Mokhutlisi oa sephetho lebatooaneng).

Moemeli o lokela hore a be a le ka tsela e latelang:

- a ngoliselitse likhetho kahara lebatooana leo moiketi a emeng ho lona
- a hlaha lenaneng la bakhethi la lebatooana leo.

Moiketi o fana ka lethathamo la mabitso le liaterese tsa a batho ba ngolisitseng ba mo emelang litsing tsa khethelo tsa lebatooana. Sena o se etsa ka foromo e fanoang ke Komisi. Leha a ba lokolotse mosebetsing o tsebisa Komisi ka tsela e tsoanang leha a ba hlahisa.

7.0 Lenane la baemeli ka setsing

- Ka setsing sa khethelo, moemeli o ba mong, le ka nako ea ho bala ho joalo. Ha ho mokha kapa moiketi ea lumelletsoeng ho ba le baemeli ba fetang bonngoe ka setsing sa khethelo
- Moemeli o lokela ho hlahisa tokomane eo a thontsoeng ka eona e le boitsebiso ba hae setsing. Ha e le sieo a ke ke a lumelloa ho kena. Haeba ka phoso a se a le kahare o tla lokolla.

7.1 Mosebetsi oa moemeli oa moiketi

Moemeli oa moiketi ke mahlo a moiketi kaha joale a ke ke a ba setsing se seng le se seng. Ke eena 'mesa mohloane oa hae methating eohle e lateloang ka setsing ho tloha ha ho buloa, ho khethoa, ho koaloa, ho baloa lifoutu leha ho phatlalatsoa sephetho. Ka mantsoe a mang, ke mahlo, litsebe, molomo le matsoho a moeketi kapa mokha/lekhota. Mosebetsi oa hae ke o latelang:

- Ho alosa tšebetso ea ho khetha ka setsing sa khethelo e le ho bona hore ho lateloa molao le methati e molaong ea ho khethisa hantle.
- Ho bona hore ha ho bomene-mene bo etsahalang likhethong.
- Ho botsa kapa ho hlokomelisa Mookameli oa setsi moo ho hlokomelhang hore tsamaiso ha e joalo.
- Ho lebella tsamaiso ea likhetho ka setsing esita le ho baloa hoa sephetho.
- Ho hlahloba hore na lintho li maemong a nepahetseng a tšebetso joalo ka linotlolo tse koalang lebokose la ho khetha.
- Ho tekenela sephetho sa likhetho e le bopaki ba hore se baliloe bo teng ba hae baemeli.

- Ho hanyetsa tsamaiso e sa nepahalang ea likhetho ka setsing joalo ka ho lumella motho ea tsejoang hantle hore ha se oa sebaka seo ho khetheloang ho sona, kapa ho etsa eng kapa eng e seng molaong ka setsing le ka nako eo ho baloang sephetho.

Boipelaetso bona bo isoa ho Mookameli oa Setsi ka nako eo phoso e etsahalang. Haeba qeto ea hae e sa khotsofatse molli, o kōpa foromo ea khanyetso e be o beha selo sa hae ka mongolo. Mookameli oa setsi o ngola ketsahalo eo ka bukeng ea tlaleho ea liketsahalo tsa letsatsi leo.

7.2 Makhabane a moemeli oa mokha oa lipolotiki

Mosebetsi oo Moemeli oa moiketi/mokha/lekhota a o etsang o hloka motho ea

- chatsi/ seli,
- ea sebete,
- ea nang le mamello le mamellano le batho ba bang.
- hape o hloka motho ea nang le tsebo le kutloisiso e batsi ea tsamaiso ea likhetho.
- e be motho ea ka botsang kapa a hanyetsa moo e bang o bona tsamaiso e sa itšetleha ka molao.
- e be motho ea ka mamellang ho sebetsa linako tse telele, ea phetseng hantle.

7.3 Makhabane ao motho ea emetseng moiketi a lokelang ho ba le ona

- ho bala le ho ngola
- tsamaiso ea likhetho
- ho tekenela sephetho
- ho fana ka tlaleho e hlakileng ea liketsahalo tsa setsi
- ho latellisa tsela ea tšebetso ea likhetho hantle ka tsela eo a ka tsebang ho bona ha ho lojoa tšebetso eo, ho sa lateloe tsela ea tsamaiso

7.4 Litokelo tsa baemeli ba baiketi

Baemeli ba baiketi/mekha/makhotla a lipolotiki ba na le litokelo tse latelang:

- ho bona mothati o mong le o mong oa tsamaiso ea setsi sa likhetho ka nako eo ho ntseng ho khethisoa.
- ho hlalisa maikutlo kapa ho botsa ha a belaela hore tsamaiso ha ea hlaka, kapa e ea nepahala.

- ho lebella ha ho khethoa le ha ho baloa sephetho sa likhetho.
- ho fua kopi ea sephetho sa likhetho kamora hore se phatlalatsoe.
- ho lumellana le ho hanyetsana le Mookameli oa setsi ka setsing.

Leha moemeli oa moiketi a na le tokelo ea ho bontša ho se khotsofale ka tsamaiso e sa bonaletseng ka setsing, pelaelo ea hae e ke ke ea emisa ho khetha. Ho tla tsoeloa pele ka ho khetha, empa taba ea ho se khotsofale hoa hae e tla aheloa lesaka, 'me e tlalehoe moo ho tšoanelang.

KHAOLO EA BORARO

8.0 Batho ba lumelletsoeng ho ba ka setsing

- Mookameli oa setsi
- Bakhethisi
- Mapolesa
- Baiketi, baemeli ba bona, a le mong ka nako
- Batho ba bang bao Mookameli oa Likhetho a ba lumelletseng ho kena
- Balebelli ba lehae le ba machaba
- Baphatlalatsi

Batho bohle ba kenang ka setsing, ba lokela ho hlapanyetsa ho boloka lekunutu la setsi. Bona ke ba latelang:

- Mokhutlisi oa sephetho le mothusi oa hae
- Mookameli oa setsi le motlatsi oa hae
- Mokhethisi (ba bangata ha se motho a le mong)
- Paki ea molao (morena)
- Ea balang sephetho
- Moiketi kapa moemeli oa hae kapa moemeli oa mokha/lekhotala. Batho bana ba fuoa lengolo la tumello. Ha le le sieo ha ba lumelloe ho kena ka setsing.

9.0 Linako tsa ho khetha

Nako ea molao ea ho bula setsi ke hora ea bosupa hoseng (7.00 am). Ka nako eo setsi se buloang;

- ho bontšoa bakhethi le bokose la likhetho hore ha lea tšela letho kantle le kahare ho ntlo eo ho khetheloang ho eona
- Ho phatlalatsoa ho sechaba se foletseng ho khetha hore setsi se butsoe.

Nako ea ho koala ke hora ea bohlano (5.00) mantsiboea. Hang hoba hora ea bohlano e otle, Mookameli oa setsi o tsoela kantle ho sheba na batho ba kolokileng moleng oa ho khetha ba ba kae e be o tšoea ka motho oa ho qetela. Ha a se a entse joalo ha ho motho ea neng a le sieo ha a tšoea, ea ka khethang. Hona ho bolela hore, ho khetha feela batho ba neng ba se ba ntse ba le moleng oa ho khetha ha ho koaloa setsi. Ho khetha ho tla emisa ha batho

ba moleng oa ho khetha ba feletse (ba khethile kaofela). Mookameli as setsi a ka etse qeto ea ho fetisetsa likhetho letsatsi la bobeli ka mabaka a hlakileng.

9.1 Tsela ea ho khetha

1. Ofisiri ea Likhetho e hlahloba lebitso la mokhethi ka ho sheba lenane le karete ea ngoliso kapa lengolo la ho eta kapa la ho qhoba haeba karete e le sieo kapa karete ea boitsebiso ea naha.
2. Ofisiri ea Likhetho e sheba lebitso la mokhethi lenaneng la bakhethi 'me a le take ka mola, ho bontša hore mokhethi o fela a khethile.
3. Ofisiri ea likhetho e hlahloba menoana ea mokhethi kaofela ha eona ho netefatsa hore ha a so khethe. Haeba a so khethe, ofisiri e tlotsoa mokhethi ka enke monoaneng oa bosupa oa letsoho le letšehali, ho mo tšoa ea hore a se khethe hape. Haeba mokhethi a se na monoana oo, o tlotsoa ho o mong feela kapa kae kapa kae letsohong la hae. Ha mokhethi a sena letsoho o tlotsoa sephakeng.
4. Ofisiri ea likhetho e ngola nomoro ea boitsebiso ea mokhethi (Nomoro ea ngoliso) likutung tsa pampiri ea ho khetha a tempe bo kamorao ba pampiri ea ho khetha ka setempe sa Letšoao la Molao sa setsi.
5. Ofisiri ea likhetho e fa mokhethi pampiri ea ho khetha. E mo supisa lebokose la lekunutu ho etsa khetho ea hae.
6. Mokhethi o nka pampiri ea ho khetha a ee ka lebokoseng la lekunutu
7. Mokhethi o khetha ka ho beha letšoao la tsoepo kapa sekere ka lebokoseng la mokha / lekhotla kapa moiketi
8. Mokhethi o mena pampiri ea ho khetha e le hore e se hlahise khetho ea hae, e be o e khutlisetsa ho ofisiri ea likhetho ho tlosa karoloana e ka holimo. Ofisiri ea likhetho e khutlisetsa pampiri ea ho khetha ho mokhethi. E mo supisa lebokose la likhetho hore a lahlele khetho ea hae.
9. Mokhethi o tšela pampiri ea ho khetha kahar'a lebokose la likhetho
10. Mokhethi o tloha setsing hang hang kamor'a ho khetha.

Tlhokomeliso!

Motho ea khethang ke ea hlahang lenaneng la bakhethi feela. Haeba motho a hlaha lenaneng la bakhethi empa a lahlile karete ea mokhethi ea ngoliso, o hlahisa e 'ngoe ea litokomane tsa boitsebiso tse ngotsoeng kaholimo ho paka hore e fela ele eena. Ha li le sieo kaofela, o pakeloa ke Morena.

Haeba Mokhethi a e na le bokooa ba pono, o fuoa pampiri e bitsoang “template”, e masobana a lekantsoeng le a baiketi hore a itataise ho khetha boinotšing ba hae. Hape o lumeletsoe ho tla le motho eo a mo tšepang ho tla mo khethela haeba a ikutloa eka ha a itšepe hore a ka sebelisa pampiri eo. Motho ea joalo ebe oa lelapa kapa motsoalle. Ha a se na motho ea joalo, Mookameli oa Setsi sa khethelo a ka mo thusa ho khetha.

KHAOLO EA BONE

10.0 Ho baloa sephetho

Sephetho sa likhetho se baloa ka mekhahlelo e 'meli; ho bapisa libalote le lenane la bakhethi le lifoutu tse tsoang ka lebokoseng la ho khetha.

1. Mabitso a bakhethi a takiloeng lenaneng la bakhethi a ea baloa 'me kakaretso ea ona e ngoloa fatše.
2. Linomoro tsa libuka tse fanoeng ka setsing li baloa ka bonngoe ho fumana kakaretso ea libalote tse sebelitseng ka setsing. Kakaretso ea tsona e ngoloa fatše.
3. Libalote tse senyehileng lia baloa, kakaretso ea tsona e ngoloa foromong ea papiso.
4. Libalote tsa bakhethi ba fumaneng mabitso a bona a se a takiloe lenaneng la bakhethi lia baloa ebe li ngoloa foromong e lokiselitsoeng ho tlaleha taba e joalo.
5. Linomoro tsa libuka tsa libalote tse sebelitseng kammoho le kaofela hoa tsona lia baloa li ngoloa foromong ea teng ho bontša hore li kae.
6. Mookameli oa setsi o mema batho bohle ba ka setsing ho hlahloba linotlolo tse koetseng lebokose la likhetho haholo baemeli ba mekha ea lipolotiki. Baemeli ba mekha ea lipolotiki ba hlahloba linomoro tsa linotlolo tse koetseng lebokose hoseng, ho bona hore na ha lia fetoha. Ha ba qetile ba li ngola fatše ele bopaki.
7. Mookameli oa setsi sa khethelo o bula lebokose le tšetseng libalote tse khethileng pontšeng ea baemeli ba mekha. O khokhothela libalote tafoleng.
8. Libalote tse tsoang ka lebokoseng li baloa ka bonngoe ka matsoho ho fumana kakaretso ea batho ba khethileng. Kakaretso ea libalote e tlatsoa foromong ea papiso ea libalote tse sebelisitsoeng ka setsing
9. Baemeli ba mekha ea lipolotiki ba tekenela papiso ea libuka tsa libalote, libalote, mabitso a bakhethi a hlakotsoeng lenaneng la bakhethi le lifoutu tse tsoang ka lebokoseng
10. Foromo ea papiso e bolokoa ka anfolopong

Papiso ena e etsetsoa ho bona hore lenane la batho ba khethileng ba hlahang lenaneng le lekana hantle le lifoutu tse tsoang ka lebokoseng. Hape e thusa ho bona hore lipampiri tsa ho khetha tse fanoeng setsing li kae, tse sebelitseng li kae, tse senyehileng li kae, tse kalimanoeng kapa tse kalimiloeng li kae e le ho netefatsa hore e feela ho sebelisitsoe tse fanoeng, ha ho tse tsoang kante tse tlang le bakhethi. Haeba lipalo tsena li sa nyalane li phetoa ho fihlela ho fumaneha na phoso e ho kae. *Mokhoa ona oa tšebetso ke oona o netefatsang hore ha ho lipoko.*

Haeba o le nkheteng/moiketi, laea moemeli oa hao ka thata ho lebella tšebetso ena ka hlokolosi a tle a tsebe ho bona hore na matsollo peli mapata masene a ka hlaha mona.

10.1 Methati ea ho bala sephetho

1.	Mabitso a bakhethi a hlakotsoeng lenaneng la bakhethi a baloa ka bonngoe ho fumana kakaretso ea oona
2.	Linomoro tsa libuka tse fanoeng ka setsing sa khethelo li ea ngoloa ho fumana kakaretso ea tsona
3.	Libalote tse senyehileng li ea baloa, kakaretso e ngoloa foromong e lokiselitsoeng papiso
4.	Libalote tsa batho ba fumaneng mabitso a bona a hlakotsoe lenaneng li ea baloa, kakaretso e ngoloa foromong ea teng
5.	Linomoro tsa libuka tsa libalote tse sebelitseng kammoho le kaofela li ea ngoloa
6.	Linomoro kaofela li ea baloa, li ngoloa foromong ea teng
7.	Ho hlahloloa linotlolo tsa mabokose a likhetho. Baemeli ba mekha ea lipolotiki ba hlahlola linotlolo hore na ke tsona tse koetseng lebokose pele ho khetha
8.	Mookameli oa setsi sa khethelo o bula lebokose la libalote tse khethileng
9.	Mookameli oa setsi o khokhothela libalote tafoleng
10.	Libalote li baloa ka bonngoe
11.	Kakaretso ea libalote e tlatsoa foromong ea papiso
12.	Baemeli ba mekha ba tekenela libuka tsa libalote
13.	Baemeli ba mekha ba tekenela libalote
14.	Baemeli ba mekha ba tekenela mabitso a bakhethi a hlakotsoeng lenaneng la bakhethi
15.	Baemeli ba mekha ba tekenela lifoutu tse tsoang ka lebokoseng
16.	Foromo ea papiso e bolokoa ka anfolopong

10.2. KABO EA LITULO TSE IKHETHILENG TSA BASALI

Ho fumana palo ea litulo tse ikhethileng tsa basali ba baiketi likhethong, ho etsoa ho latela molao oa Likhetho tsa Puso ea Libaka. Molao oa Likhetho tsa Puso ea Libaka o hlomathisitsoeng o bolela hore Lekhotla la Puso ea Libaka le tlameha ho ba le mabatoana a seng ka tlaase ho 7, empa a seng ka holimo ho 20, ha makhotla a litoropo

'ona a ba le mabatoona a seng ka tlaase ho 7 kapa kaholimo ho 9. Lekhotla la 'masepala le be le mabatoona a seng ka tlaase ho 7 'me a se be kaholimo ho 13.

Leano lea hlaloso:

- Litulo tse ikhethileng kapa tsa tlatsetso karolo ea pele borarong ($\frac{1}{3}$) ea litulo tsa Lekholo, la Puso ea Libaka e abelo a basali.
- Litulo tsa mekha: kakaretso ea lifoutu tsa mokha kamong, e tsoang Litsing tsa khethelo tsa Lekhotla la Puso ea Libaka.
- Lifoutu tsa mokha kahar'a Lekhotla la Puso ea Libaka: kakaretso ea lifoutu tsa mekha eohle ea lipolotiki e iketileng e ka har'a Lekhotla la Puso ea Libaka.
- Sekepele sa lifoutu Palo eo ho sebetsoang ho fumana mokhekhetho oa lifoutu.

E fumanoa ka ho arola kakaretso ea lifoutu tsa mekha eohle e iketetseng likhetho kahar'a Lekhotla la Puso ea Libaka ka palo ea litulo tsa keketso, kahar'a Lekhotla.

- Mokhekhetho oa lifoutu oa mokha ka mong- O fumanoa ka ho arola kakaretso ea lifoutu tsa mokha kamong ka sekepele.

Ho fumana litulo tse ikhethileng (karolo ea 21(3,4))

Molao oa Puso ea Libaka, o hlomathisoeng o hlalosa hore Komisi e tla fumana karolo ea pele borarong ($\frac{1}{3}$) ka ho arola kakaretso ea palo ea mabatoona a ka Lekhotleng La Puso ea Libaka, ka tharo (3), e fetolela palo e kamora' khutlo (.) ho e kholo e ka pele ho khutlo. E be Komisi e phatlalatsa lethathamo la litulo tsa tlatsetso tse hlokaahalang Lekhotleng La Puso ea Libaka, ka leng. Mohlala o latelang o bontša hore na litulo tse ikhethileng li fumanoa joang.

Lekhotla	Palo ea mabatoona	$\frac{1}{3}$ ea mabatoona	Litulo tse abiloeng
Limamarela	9	3	3
Mapoteng	10	3.333333	3
Likila	11	3.666666	4
MCC	13	4.333333	4
Khubelu	14	4.666666	5

Lenane la litulo tse ikhethileng tsa basali ba baiketi (karolo 26(1A)).

Ho ea ka Molao oa Puso ea Libaka oa 1977 o hlomathisoeng, karolo ea pele borarong ($\frac{1}{3}$) ea litulo tse ikhethileng tsa basali, e tsoang mathathamong a mekha e tla fumanoa ka ho khekhetha kakaretso ea lifoutu tse fumanoeng ke mokha ka mong, mabatoonaneng a Lekhotla La Puso ea Libaka. Mokha o lakatsang ho iketela Likhetho tsa Puso ea Libaka o tla fana ka lenane la mabitso a tsoang Lekhotleng la Puso ea Libaka ka leng ho Mokhutlisi oa Sephetho nakong ea kemiso. Hore mokha oa lipolotiki o be monyetleng oa litulo tse ikhethileng, o tlameha ho emisa baiketi bonyane karolong e 'ngoe borarong ea mabatoona a iketelang likhetho Lekhotleng La Puso ea Libaka:

- Palo e lethathamong e tla ba bonyane karolo e le 'ngoe borarong ea kakaretso ea litulo empa e se fete kakaretso ea litulo tsa lekhotla.
- Lethathamo le tla lula le le joalo ho fihlela likhethong tse latelang.
- Lethathamo la litulo tse ikhethileng tsa basali le ka kenyeletsa moiketi oa mosali ofe kapa ofe ea emiselitsoeng likhetho lebatooaneng.
- Ho ke ke ha e-ba le tefello ea ngoliso ea lethathamo la litulo tse ikhethileng tsa basali.
- Lethathamo la litulo tse ikhethileng tsa basali le tla hokelloa le boitlamo bo tekenetsoeng ke mokha oa lipolotiki, o tlamang mokha le litho tsa oona ho phethahatsa le ho tsamaisoa ke molao oa boitšoaro oa likhetho o supang hore moiketi e mong le e mong ea lethathamong o na le boiphihlelo ba ho emela likhetho, ho bile ho e-na le boitlamo bo tekennoeng ke moiketi e mong le e mong ea lethathamong bo bontšang ho lumellana le ho emisoa. Kabo ea litulo tse ikhethileng tsa basali ba baiketi e etsoa ke Mokhutlisi oa Sephetho (karolo ea 48(2)).

Kabo ea litulo tse ikhethileng tsa basali ba baiketi e fumanoa ka ho:

1. Arola lifoutu tsa mokha ka mong ka sekepele, se tla fa motho mokhekhetho oa oona lifoutu.
2. Arola mokhekhetho oa lifoutu oa mokha ho sa natsoe karolo e kamora' khutlo (.)
3. Haeba ho na le khaello ea litulo tse abiloeng, li le tlaase ho litulo tse hlokoang ho ajoa, setulo se setseng se tla abeloa mokha o nang le palo e ka holimo-limo e kamor'a khutlo.

Mohlala o latelang o bontša kabo ea litulo tse khethileng tsa basali moo palo ea mabatoa na e leng 11.

Mokha oa lipolotiki	Kakaretso ea lifoutu tsa mekha	Mokhekhetho oa lifoutu oa mokha	Lipalo tse kholo	Litulo tse setseng	Litulo tse ikhethileng
Tse Khubelu	200	0.626	0	1	1
Tse Putsoa	175	0.548	0	0	0
Tse Pinki	300	0.940	0	1	1
Tse Tala	600	1.880	1	1	2
Lifoutu tsa mekha tsa lekhotla	1275				

Palo ea lifoutu ke 4.
Sekepele ke 319.

Mosebetsi/tlhakiso

Hlophisa batho ba mokha oa hao bao o ba thontseng e le baemeli ba hao litsing tsa khethelo tsa lebatooana la hao. Ba rupele ka kabo ea litulo tsa khekhethane. Fana ka methati e boletsoeng ka hodima e lateloang ha litulo li ajoa.

Lipotso:

- a) Haeba ha litulo li ajoa ho ba le mekha e fumanang setlamo, lipalo tsa eona?
- b) Haeba teng ho fumaneha hore mokha o hapileng litulo tse ngata tsa mabatooa o hapile tse lekanang tsa nakoana?
- c) Mokha o haharileng litulo tsa mabatooa o fumane le tse ngata tsa nakoana ho etsoa joang ka oona?

Sepheeo sa mokhoa ona oa ho khetha ke ho bona hore mekha e sa atlehang ho hapa mabatooa e fumana matšelisano. Ka lebaka lena, ha mokha o fumane litulo tse ngata ho feta tsa nakoana kapa li lekana, mokha o joalo o behelloa ka thoko e be ho fumanoa sekepele se secha.

Haeba ho na le litulo tse setseng ha ho ajoa, 'me ho na le mekha eo lipalo tsa eona tse sa fellang (ka mora khutlo) li lekanang, Komisi e fa mokha oa lipolotiki o nang le litulo tsa mabatooa tse fokolang monyetla oa pele. Haeba mekha ena e lekana ka mabatooa ebile e le ka tlase-tlase ka palo, setulo se setseng se ajoa ka lotho ke Komisi.

KHAOLO EA BOHLANO

11.0 Phatlalatso ea Sephetho sa Likhetho

Sephetho sa Likhetho se phatlalatsoa ka mekhahlelo e meraro. Mokhahlelo oa pele ke oa setsing sa khethelo o etsoang ke Mookameli oa setsi. O phatlalatsa kante le kahare ho setsi sa khethelo. Phatlalatso ena e etsoa hang ka mora ho bala sephetho. Ha mosebetsi ona o phethetsoe, o isa tlaleho ofising ea lebatooana ho Motlatsi oa Mokhutlisi oa sephetho.

Mokhahlelo oa bobeli ke o etsoang ke Motlatsi oa Mokhutlisi oa sephetho ofising ea lebatooana. Kamora ho amohela litlaleho tsa sephetho tse tsoang litsing tsa khethelo tse kahara lebatooana;

- Motlatsi oa Mokhutlisi oa sephetho o kopanya liphetho tsena ho fumana hore na mokha/moiketeki ka mong o fumana bokae
- O tlatsa foromo e phatlalatsang sephetho sa lebatooana
- O mema baemeli ba mekha ba teng lebatooeng ho tekenela sephetho, a nto se phatlalatsa
- O phatlalatsa ea hlotseng lebatooeng, le hore na ba bang ba fumane lifoutu tse kae
- O isa tlaleho ea sephetho sa lebatooana ho Motlatsi oa Mokhutlisi oa sephetho ofising ea Lebatooana

Mokhahlelo oa boraro ke moo Mokhutlisi a fetisetsang sephetho ho Mookameli oa Setereke. Mookameli oa setereke o romella sephetho ka (mochini oa Fax Maseru) ho Mookameli oa likhetho. Ho kentsoe lik'hamera tse bontšang ha sephetho se romelloa ho tloha seterekeng ho ea Maseru, molemong oa ponaletso.

Haeba ho na le mekha e fumaneng lifoutu tse lekanang le lipalo tse sa fellang tse tšoanang ebile ele kaholimo- limo ho tla bitsoa likhetho lebatooeng leo.

12.0 Mokhutlisi oa sephetho

Mosebetsi oa Mokhutlisi oa sephetho ke ho etsa tse latelang:

- ho etsa lethathamo la sephetho sa likhetho ho latela litlaleho tse tsoang litsing tsa khethelo kahara lebatooana
- ho phatlalatsa sephetho sa lebatooana a bontša moiketeki ea hlotseng
- ho tlatsa sephetho sena foromong e lokelang,

- ho mema baiketi ho tekenela sephetho
- ho romela tlaleho ho Mookameli oa likhetho

12.1 Mokhahlelo oa bobeli

- ho hlophisa sephetho sa mekha (khetho ea mokha) ho latela litlaleho tse tsoang ho baokameli ba litsi tsa khethelo
- ho kopanya sephetho ho fumana na mokha ka mong o fumane lifoutu tse kae lebatooeng
- ho tsebisa mekha le baemeli ba eona kaofela ba teng ofising ea lebatooa hore mokha ka mong o fumane bokae
- ho phatlalatsa sephetho kahare le kante ho ofisi ea hae ea lebatooana